

НІЖИНСЬКА ВИЩА ШКОЛА:

СЛАВІСТИЧНІ ІДЕЇ ПРОФЕСОРА П. О. ЗАБОЛОТСЬКОГО

Ніжинська вища школа, започаткована у 1820 році як Гімназія вищих наук кн. Безбородька, відіграла визначну роль у розвитку освіти і науки в Лівобережній Україні. Відповідаючи загалом освітянським потребам суспільства, тричі змінюючи фаховий профіль, вона з 1875 до 1920 року разом з отриманням статусу історико-філологічного інституту була одним із провідних слов'янознавчих центрів Росії і України. У інституті в різний час плідно працювали або навчалися відомі вчені-славісти В. І. Резанов, М. С. Державін, М. Н. Сперанський, В. В. Качановський, М. І. Соколов, Г. А. Ільїнський, Є. Ф. Карський, П. О. Заболотський, Є. А. Рихлик, В. І. Петр, К. Ф. Радченко, Ф. В. Режебек та інші. Наукова спадщина ніжинських славістів має не тільки суто професійну цінність, — ними ґрунтовно розроблялися мовознавчі (особливо у видрукуванні та коментарі мовних слов'янських пам'яток, етимології, праслов'янської граматики), літературознавчі (у першу чергу театро- та гоголезнаство), історичні (головним чином висвітлювалися події Лівобережжя та козацької доби), різноманітні культурологічні та освітянські проблеми, — але і важливу суспільну. Звертання до останньої зумовлюється сучасною політичною ситуацією, коли Україна має в короткий термін закріпити за собою пріоритети становлення і розвитку молодій державі як у плані суспільно-економічних реформ, так і в плані геополітичної орієнтації, включаючи завершення розробки національної концепції держави з врахуванням державотворчого досвіду своїх сусідів.

Дослідження етноментальних рефлексій ніжинських славістів має теоретичне і практичне значення у кількох параметрах: а) в історичному — для з'ясування наукових, політичних та соціально-світоглядних позицій у слов'янознавчій проблематиці; б) у прагматичному — стосовно тих конкретних дій, до яких вдавались науковці внаслідок з'ясування логіки розвитку процесів слов'янського світу; в) у прогностичному — з метою імовірного моделювання ситуацій, що виникають чи можуть виникнути у стосунках як серед слов'янських, так і між слов'янськими та інонаціональними народами; г) в пізнавальному — з боку наукового аналізу стану вивчення тих чи інших проблем, у тому числі після відокремлення домінуючих тем у дослідницькій палітрі ніжинських славістів.

Лівобережжя України, Чернігівщина зокрема, репрезентують одну з унікальних слов'янських геополітичних зон, що зумовлюється її територіальним фактором — розміщенням на кордонах центральної України, Росії і Білорусії. Як і в кожному маргінальному регіоні, на Чернігівському Поліссі спостерігається історично зумовлений перебіг українсько-білорусько-російських етноментальних традицій у матеріальній (планування садиб, типи хат, одягу) і духовній (своєрідний жанровий склад фольклору, виразний багаторівневий діалект тощо) культурах. Тому питання етнічної самоідентифікації у цьому регіоні — з одного боку, а з іншого — усвідомлення ролі Лівобережжя як частини центру різноспрямованого геополітичного вектора «Захід—Схід» є злободенними для державотворчих процесів в цілому.

У зазначеному контексті сучасного бачення деяких аспектів проблеми «Лівобережжя України і слов'янський світ» видається своєчасним

розгляд славістичних ідей відомого вченого, філолога, історика, педагога і теоретика освітянства Петра Олександровича Заболотського (1877—1919). Світла і трагічна доля цієї талановитої людини значною мірою відбиває суперечливі наукові та суспільні явища перших десятиліть ХХ століття.

П. О. Заболотський народився 7 (20) вересня 1877 року у Нижньому Новгороді в демократичній вчительській сім'ї. Після закінчення гімназії він вступає до Санкт-Петербурзького історико-філологічного інституту, але через хворобу і нестатки змушений був продовжити навчання у Ніжинському історико-філологічному інституті. Тут під керівництвом проф. М. Н. Сперанського студент Заболотський підготував дослідження визначного твору Київської Русі часів кн. Володимира Мономаха «Житіє і хожденіє Даниїла Руськія землі ігумена». Цей допис спочатку був опублікований в 1899 році у «Російському філологічному віснику»,¹ який виходив у Варшаві, а згодом, з доповненнями, його видано окремою книжкою.² Основна мета цього дослідження — як її формулює автор — виокремити і розглянути апокрифічний матеріал «Хожденія», з'ясувати, по можливості, джерела тих апокрифічних легенд, які чув і заніс до своїх споминів під час дворічної подорожі до Святої Землі ігумен Даниїл (до речі, за припущеннями вчених Даниїл міг займати певну духовну посаду і в одному із монастирів Чернігівщини — авт.), звернути увагу на відбиття подібних легенд в пізніших творах східнослов'янських паломників.³ З точки зору літературознавчої методології це типове для культурно-історичної школи дослідження, створене у позитивістському аналітичному ключі. За відносної самостійності робота ця досить учнівська, її тема вочевидь була запропонована Заболотському самим М. Сперанським, котрий захистив у 1895 році, магістерську дисертацію про своєрідність рецепцій апокрифічних євангелій болгарською, сербською і російською літературами.⁴ Пізніше, головним чином при сприянні Сперанського, молодий вчений створює низку археографічних і бібліографічних праць з творчості М. В. Гоголя.⁵ Отже, наукову діяльність П. О. Заболотський розпочинає як представник культурно-історичного напрямку з компаративістичними елементами. Методологічні принципи культурно-історичної школи (розуміння літературної творчості як форми суспільної думки, її соціальної обумовленості; увага до ідеологічного змісту при індиферентному ставленні до проблем поетики, відносне ігнорування естетичної цінності твору; широке оперування фактологією; ретельна текстологічна характеристика пам'яток чи просто описування-репрезентація тощо) в середовищі ніжинських вчених займали, безумовно, провідне місце. Досить сказати про те, що М. Н. Сперанський був безпосереднім учнем М. С. Тихоновова — одного із найавторитетніших представників російської культурно-історичної школи.⁶ Ідеї цієї школи своєрідно переломлювалися протягом всієї наукової діяльності Заболотського. У річищі культурно-історичного напрямку з усіма його неминучими обмеженнями активно культивувалися порівняльно-історичні розвідки, які проводились на багатому слов'янському емпіричному матеріалі. Як згадував один із учнів М. Н. Сперанського, сам професор, читаючи лекцію, любив повторювати: «Не можна бути істориком російської літератури, не будучи славістом».⁷ Навряд чи можна сумніватися в тому, що інтерес до славістики прокинувся у П. О. Заболотського ще в студентські роки, але самостійні славістичного профілю роботи будуть написані ним вже після завершення навчання в інституті.

Закінчивши у 1900 році слов'яно-російське відділення Ніжинського інституту, П. О. Заболотський деякий час поєднував викладацьку роботу у Варшавських гімназіях з підготовкою до професорського звання. Для цього він одержав можливість прослухати відповідні лекції при Варшавському університеті. Перед першою світовою війною Польща

як держава не існувала, і щодо тієї частини, котра входила до Російської імперії, царський уряд проводив русифікаторську політику — у тому числі і через посередництво навчальних закладів. У цьому відношенні Варшавський університет не був винятком, і тому Заболотський мав можливість прослухати лекції з російської літератури, російської і церковнослов'янської та польської мов і слов'янської філології, західноєвропейських літератур у професорів-славістів, в більшості своїй вихідців із Росії: П. О. Кулаковського, О. Л. Погодіна, О. І. Смирнова, Ю. Ф. Карського та інших. Якщо у Ніжинському інституті перші кроки П. Заболотського на науковій ниві підтримав М. Н. Сперанський, то у Варшавському університеті до молодого науковця з особливою приязню ставився Ю. Ф. Карський. У 1902—1903 роках П. О. Заболотський успішно склав магістерські іспити і тоді ж, як можна припустити, у нього поступово визріла ідея і проблематика магістерської дисертації зі слов'янознавства.

Принаймні з 1 травня 1904 року П. О. Заболотський вже перебував у дворічному закордонному відрядженні, вивчаючи російсько-слов'янські літературні, культурні і політичні взаємини у бібліотеках і архівах Праги, Відня і, головним чином, у культурних осередках сучасної Югославії (Белграді, Загребі, Новому Саді, Дубровнику, Сараєві та ін.), що дало йому змогу підготувати фундаментальне дослідження з сербистики.

У 1906 році за поданням видатного діяча слов'янського світу І. В. Ягича, з яким у Заболотського виникли дружні стосунки, термін відрядження останньому було продовжено. Перебуваючи за кордоном, молодий вчений починає цікавитись германістикою, зосереджуючись на германо- і франко-слов'янських взаєминах у галузі політики і культури.

Перші наукові розвідки П. Заболотського з питань культурного і освітянського будівництва Чехії, Словаччини і Югославії з'являються у 1905—1907 роках на сторінках варшавського «Російського філологічного вісника» і санкт-петербурзьких «Слов'янських відомостей». Особливої уваги з погляду аналітичних принципів вченого заслуговує серія нарисів, присвячених культурі чехів і словаків. У них автор співвідносить розгляд таких аспектів культурного життя цих народів, як освіту, наука, література і мистецтво з поступальними процесами їх національного визволення і саме в єдності культурного руху та політичної незалежності вбачає запоруку успіху національного відродження слов'янських народів: «Першою справою народу (чеського — авт.), що пробуджується до свідомого національного життя, було визволення його від задушливих латино-німецьких кайданів, очищення своєї рідної мови від сторонніх нашарувань, розвиток свідомого патріотизму шляхом розвитку освічення, що йде поруч з піднесенням економічного добробуту».⁸ Наведені «тези» вченого, сформульовані ним близько століття тому, і сьогодні можуть слугувати одним із програмних чинників саме національної ідеї України, її поступального розвитку як самостійної держави. Думки П. Заболотського набувають принципового сенсу саме зараз, коли, з одного боку, діячами культури широко проводиться «очищення рідної мови від сторонніх нашарувань», значні зусилля, докладуються ними у справі формування «свідомого патріотизму» суспільства, а з другого — все загрозливіше відчувається поступ кризових явищ у сферах культури, моральності, освітянства, різних галузях української фундаментальної науки.

Ранні публікації Заболотського засвідчили енергійну науково-публіцистичну стильову манеру вченого, якої він буде дотримуватись і в подальшій творчій роботі. Наведемо лише один приклад: «... знаменитий патріарх славістички аббат Добровський закладає наріжні камені слов'янської науки і робить чеське ім'я відомим у вченому світі; його сучасники Дурих, Добнер доповнюють його працю і разом з ним підні-

мають прапор загальнослов'янської ідеї, виплеканої цілим рядом їх обдарованих учнів. І Юнгман пише свій колосальний словник чеської мови, виховуючи цілі покоління переконаних патріотів і слов'янофілів...»⁹. Початковий період наукової діяльності П. О. Заболотського визначив головні напрямки його наступних досліджень; слов'янська культура і література: російська (власне, східнослов'янська) література у творчих доробках і перекладах слов'янських авторів; творчість М. В. Гоголя; М. В. Гоголь і слов'янський світ; освіта і школознавство в слов'янських країнах; роль культурно-просвітницької діяльності у справі національного визволення і Відродження слов'янських народів.

У травні 1907 року П. О. Заболотський обирається вихователем («наставником») студентів і викладачів Ніжинського історико-філологічного інституту. Листопадом цього року позначена заява Заболотського на адресу конференції (головна інституція закладу) інституту про надання грошової допомоги для видрукування його магістерської дисертації у варшавському журналі «Російський філологічний вісник».¹⁰ Окремим виданням (500 екземплярів) під назвою «Нариси російського впливу у слов'янських літературах: російська течія в літературі сербського Відродження. — т. I, кн. 1» дисертація побачила світ у Варшаві в 1908 році при сприянні Ю. Ф. Карського. Автор визначає методологію свого дослідження у такий спосіб: «Вбачаючи історію літератури частиною культурної історії народу і визначаючи єдино вірним науковим методом розгляд літературних явищ у зв'язку із загальними культурними умовами певного народу, я часто-густо внаслідок невизначеності в науці історико-культурних обставин окремого слов'янського народу у той чи інший період його життя був змушений сам працювати над їх з'ясуванням або обмежувався лише тими відомостями, котрі надавали мені літературні пам'ятки і преса народу, що розглядався...».¹¹ Витяг свідчить про чітку культурно-історичну та компаративістську аналітичну орієнтацію і ступінь самостійності дослідження.

П'ять об'ємних глав магістерського допису на багатому фактологічному матеріалі у різнобічних аспектах демонструють літературні та культурні взаємини Сербії і Росії, головним чином в епоху сербського національного Відродження — від «великої сейби» (переселення) в 1690 році сербів з турецьких володінь на землі Австрії — до 1848 року. Перша глава у констатуючій формі розкриває не так вплив давньоруської писемної культури на сербську, як роль останньої у розвитку освіти в східнослов'янських землях XVI—XVII ст., її значення у діяльності російських і українських релігійних публіцистів (Ніла Сорського, Захари Копистенського, Йосипа Волоцького та ін.). Сербська громадськість, як показує Заболотський, з особливою увагою реагувала на військово-політичну діяльність Петра I, вбачаючи в ній зовнішні моральні чинники і певну політичну запоруку свого національного і культурного відродження. Ці сподівання сербського народу знаходять відображення у народній і авторській поезії XVIII ст. Однією з цікавих літературних пам'яток цього періоду є ґрунтовна праця «Житіє і славі діла Государя Імператора Петра Великого», яка приписується сербському вченому Захарію Орфеліну. Рецензенти книги Заболотського особливо відзначали самостійність третьої і четвертої глав, у яких автор виклав результати обстежень багатьох календарів і альманахів, віднайдених у провінційних бібліотеках Югославії. Заболотському подалося відкрити для наукового світу визначні пам'ятки сербської літератури, де у високохудожній формі утверджувались доленосні ідеї загальнослов'янської єдності. Про один із таких шедеврів — вірш «Слава словенська у Європі», надрукований у «Сербській бджолі» П. Стوماتовича, — Заболотський пише: «Осяяний духом слов'янської приязні цей просторий вірш, що має тенденцію переконати слов'ян у необхідності дружньої роботи пліч-о-пліч і взаємної поваги до мови, звичаїв

та інших особливостей кожного із слов'янських племен, виводить на сцену (образ) «слов'янського Праотця», в уста якого автором і вкладаються власні панславистські погляди...

Єзик Славскій-Сербско-Русско-Чесско
Польско-Крайнско-Рватско-Словачко
Са Моравско-Бугарско-Сорабскій
Биће нама светиня найбећа,
Наймолія под небом і сунцем.

Заклик усіх слов'ян до єднання, до взаємопідтримки і до захисту прав слов'янських мов проходить червоною ниткою через увесь вірш. Відома слов'янська схильність до розбрату, при цьому не так з іноплемінними, як з єдиноплемінними сусідами, не раз вже, як відомо, давала окремим племенам слов'янства відчуття всю згубність подібних чвар, і сербський поет Відродження всіма силами намагається навіяти читачам почуття слов'янської солідарності, як це робили і інші «будителі слов'янства» — чеські, російські, хорватські і інші поети слов'янської взаємності і вожді слов'янського Відродження». ¹² Наведені слова відбивають, безперечно, дорогі серцю вченого роздуми і застереження; до них він буде повертатися неодноразово. На сторінках дослідження П. Заболотського найбільш змістовно охарактеризовані проблеми — В. Караджич і російське мовознавство, опанування сербською літературою творчих здобутків Ф. Прокоповича, Г. Р. Державіна, О. С. Пушкіна, М. Ю. Лермонтова, М. В. Гоголя і інших письменників східного слов'янства.

В цілому монографія П. О. Заболотського — це багатопланове, системне висвітлення одного із явищ славістики: ролі «російського культурного і літературного впливу у справі сербського Відродження», в якій автор приходить до аргументованого висновку, що ця роль «повинна бути визнана значною». ¹³ У дисертації, як і в переважній більшості інших праць, вчений послідовно відстоює і утверджує концептуальні для його наукового і геополітичного світогляду ідеали панславізму, хоча й не без помітних русофільських тенденцій, підсиленних вибраним аналітичним аспектом (російсько-сербські, а не сербсько-російські стосунки, проте зворотні культурні процеси, як відзначалося, також частково у роботі простежені).

Книга П. Заболотського викликала помітний науковий і громадський резонанс, жваво обговорювалась у вчених і культурних слов'янських колах. Про неї писали українські (М. Свенцицький), російські (М. Петровський, О. Сиротинін, О. Яцимирський), сербські (І. Радонич, І. Скарлідж), чеські (І. Пата, І. Карасек), болгарські (Н. Бобчев) науковці, словацький поет А. Ашкерц та інші. Рецензії і відгуки мали в основному доброзичливий характер, дослідження вченого було сприйнято схвально. На цьому фоні різким дисонансом пролунала негативна за змістом і мало чи не образлива за тональністю рецензія відомого українського літературознавця В. М. Перетця, який не сприйняв способу викладення матеріалу (історіографічного), бібліографічного оформлення і загальної структури роботи. ¹⁴ З позиції сучасного рівня історико-порівняльного літературознавства недоліки головного дослідження П. Заболотського пояснюються методологічними пошуками в середині самої компаративістики, їх неусталеністю на час підготовки монографії, відбилися в ній, зрозуміло, і позитивістські аналітичні установки на емпіризм, що було, як відзначалося, взагалі притаманне культурно-історичному науковому напрямку; звісно, можна заявляти претензії щодо стилістичної вправності окремих виразів, речень тощо, чого непросто уникнути у працях «магістерського» жанру. Та, попри всі недоліки, фундаментальне дослідження П. О. Заболотського в царині висвітлення східнослов'янсько-сербських літературних і культурно-духовних взаємин повинно займати почесне місце. На думку авторів, рецензія

Б. М. Перетця в її тотальному критичному пафосі не може бути визнана справедливою. Навпаки, видається, що П. Заболотський мав усі підстави вважати себе гідним учнем (за його словами «ми маємо високу честь бути учнями і слухачами») видатних славістів М. Сперанського, І. Жданова, Ю. Курського, В. Ягича.¹⁵

Роботою про східнослов'янську «течію» у літературі сербського Відродження П. Заболотський зробив спробу захистити магістерську дисертацію на історико-філологічному факультеті Київського університету, але вона за нез'ясованих поки що обставин «виявилась недопущеною до захисту як дисертація із слов'янознавства».¹⁶ Успішний захист дослідження відбувся 2 травня 1910 р. у Санкт-Петербурзькому університеті.

Яскравий представник «різночинної» наукової інтелігенції, людина демократичних поглядів і високої моральності, Заболотський, перебуваючи в Ніжинському інституті «між двох революцій», зазнавав неабияки матеріальних та побутових труднощів. Тим більше захоплює його подвижницьке служіння слов'янській ідеї, науці, освіті і культурі. Особливо інтенсивно, з великою напругою духовних сил вчений працює у 1907—1912 р.р. Одночас з завершенням дисертації П. Заболотський видає у 1908 р. рукописи своїх лекцій, присвячених поетичним теоріям та творчості М. В. Гоголя (загальний обсяг понад 800 сторінок великого формату), наступного року з'являються також літографовані лекції з народної російської словесності.

Грунтовна обізнаність Заболотського у слов'янських і європейських наукових і громадських справах допомагала йому розглядати питання вивчення російського фольклору як у контексті досліджень проблематики слов'янської спільності, так і в плані загальноєвропейської політичної та культурологічної ситуації. Проілюструємо зазначене на одному із фрагментів лекцій з народної творчості: «Політичне і культурне гноблення войовничого германізму мало наслідком стосовно слов'янських народностей ті ж результати, якими були і результати французького гноблення щодо молодієї Германії... У чехів, одного з найкультурніших і особливо стійких у національному плані слов'янських народів, з'являються у першій половині ХІХ ст. такі культурні борці, як Добровоський, Шафарик, Челаковський, Ганка, Юнгман, Гавлічек та інші. Перші два ставлять на національний ґрунт вивчення слов'янських і чеської мов; Шафарик прокладає шлях до науки слов'янських старожитностей; Челаковський дає блискучі зразки слов'янської поезії (саме чеської) і збагачує рідну мову слов'янськими переспівами... Юнгман закладає фундамент історії чеської літератури, яку розуміли спочатку у сенсі бібліографічним. Гавлічек, перекладач нашого Гоголя на чеську, постає крупним публіцистом і політичним діячем народу, що пробуджується. К. Я. Ербен збирає і видає пам'ятки народно-поетичної чеської творчості, а Ганка видає знамениті, що наробили стільки галасу і мали величезне значення у плані піднесення національної самосвідомості рукописи — Краледворський і Зеленогорський. Словом, як противагу германізму, чехи в усіх, галузях культурної роботи використовують національні джерела і черпають із них могутні сили. Те ж спостерігається і у югослов'ян. У сербів — Них Караджич, зібравши і дослідивши народні пісні та інші пам'ятки народно-поетичної творчості, показав, що за багатством своєї народної поезії сербський народ займає одне із перших місць серед європейських народностей. Сербські пісні привернули увагу Гете, Меріме і інших, і все це не могло не підняти духу сербства, що відроджувалося. Всі ці течії, як у слов'ян, так і не слов'ян заходу знайшли відгук у Росії, завдячуючи таким особистостям, як Шишков, Рум'янець, Востоков, Калайдович, Срезневський, Бодянский, Погодін та ін., котрі перебували у близьких та частих стосунках з видатними діячами слов'янського Відродження».¹⁷ Наведені

слова за їх змістом, оцінкою діяльності видатних «будителів» слов'янського Відродження, об'єктивним і неупередженим ставленням до всіх народів, влучною характеристикою культурних процесів не поступаються відповідним сторінкам сучасних навчальних посібників.

У вступній частині «Нарисів» автор висловлює наміри продовжити дослідження російського впливу на літературну діяльність інших південно- і західнослов'янських народів, яке мало лягти в основу докторської дисертації. З метою продовження наукових пошуків Заболотський у 1911 році здійснює короткочасну поїздку (в півтора літніх ваканційних місяці) за кордон. Із звіту про відрядження дізнаємося, що Заболотський з 3 липня розпочав роботу у Відні, користуючись послугами «Winer Hofbibliothek», отримуючи консультації докторів Вондрака з слов'янського мовознавства, Шкаріча з слов'янських літератур і журналістики, Нахтігала — із школознавства. Далі вчений продовжує наукові пошуки у бібліотеках Праги, Кракова і Варшави і завершує поїздку Галичиною, де збирає матеріали з питань викладання польської і української мов у середній школі.¹⁸

Але, на жаль, наукові задуми П. Заболотського у повному обсязі залишились нереалізованими. Кар'єра вченого несподівано обірвалася, коли він, один із найбільш обдарованих славістів, секретар конференції інституту, член і секретар Ніжинського історико-філологічного товариства, голова гоголівської комісії, фактично був усунений від наукової і викладацької діяльності в інституті. Формальним приводом для цього була нібито відсутність учбового навантаження з слов'янознавчих дисциплін, на які Заболотський претендував. 16 вересня 1912 року його було призначено директором Ніжинської чоловічої гімназії. Знаючи на слов'янському теоретичному і практичному школознавстві, Заболотський був гарним педагогом і організатором навчально-виховного процесу. В гімназії він започаткував і протягом 1912—1915 рр. видавав «Щорічник Ніжинської міської чоловічої гімназії».

На завершення відзначимо внесок Заболотського у болгаристику і україніку. Відомі нам дослідження вченого з проблем болгаристики обмежуються кількома статтями. Одна із них під назвою «З перших літ новоболгарською літературного відродження; календар-альманах і перший альманах-забавник» була видрукована у 1908 році і відбиває теми магістерської дисертації автора. Інші присвячені висвітленню проблем болгарського шкільного будівництва, де підкреслюється роль освіти у державотворчих процесах: «Розгадка надзвичайно швидкої зміни обличчя Болгарії, нещодавно ще безправної турецької провінції, а тепер європейської культурної держави, значною мірою полягає в усвідомленні болгарами всієї важливості вірної і відповідальної постановки народної освіти, на яку діячі болгарського національного Відродження і політичного визволення не шкодували ні сил, ні часу, ні коштів».¹⁹

Досить значний науковий доробок вченого складає українознавство. Воно репрезентоване численними публікаціями і лекціями про творчість М. В. Гоголя, змістовним нарисом з історії Запорозької Січі, написаним на матеріалі народних переказів і пісень. Приваблювала П. Заболотського і творчість Т. Г. Шевченка. На одному із засідань історико-філологічного товариства він запропонував відзначити 50-ті роковини із дня смерті поета. В особистій справі вченого зберігся докладний план публічної лекції, присвячений шануванню пам'яті великого сина українського народу. Наводимо його у повному обсязі: «Конспект публічної лекції 5 березня 1911 р. П. О. Заболотського у Дворянському клубі». «До 50-річчя смерті Т. Г. Шевченка. Т. Г. Шевченко в ряду слов'янських поетів з народу. Дитячі роки і їх вплив на характер і художній розвиток Шевченка: природа України і її побут; вразливість

і скритність; дух протесту; художні запити і їх відбиття. Шевченко і Енгельгардт. Живопис і поезія. Російські художники (Брюллов, Васнецов, Сошенко) і поети (Жуковський, Гребінка) у справі визволення Шевченка від кріпацтва. «Кобзар» Шевченка, його основні мотиви, прийняття критикою і публікою і значення в літературі та житті України. Шевченко на батьківщині. Кирило-Мефодіївське товариство і заслання Шевченка.

Шевченко в Орській фортеці і Новопетровській: його настрої, заняття, ставлення до нього, туга за батьківщиною і спроба домогтися йому помилування. Повернення Т. Г. Шевченка із заслання і останні роки його життя і діяльності.

Значення особистості і творчості Т. Г. Шевченка в історії слов'янських літератур. П. Заболотський.²⁰

Як свідчить цей конспект (він написаний російською мовою; друкується вперше), запропонованій П. Заболотським лекції не можна відмовити ні в повноті, ні в об'єктивності викладення матеріалу, а самому автору — в громадській сміливості, оскільки українське слово, яке тільки-но починало звільнятися від офіційних заборон, після 1905 р. знову потрапило під жорсткі утиски внаслідок посилення загальної реакції самодержавства на демократичний рух. Зрозуміло, що позиція П. Заболотського стосовно культурної та політичної місії українського народу і її кращих представників досить помітно відрізняється від позиції, скажімо, М. Костомарова, М. Драгоманова, Б. Грінченка чи Я. Франка, проте, її неможливо сприймати як цілковито проросійську. Закономірно, що Заболотському послідовному панславісту, належить такий вислів: «До курсу славістики варто було би долучити вивчення мови і літератури Малоросії, Галиції і Буковини». З іншого боку, з праць П. Заболотського важко зробити певний висновок, наприклад, про те, яку роль відводив він Україні на політичній карті Європи. При всьому дещо абстрактному з політичної точки зору панславізмі вченого, якщо мати на увазі конкретно проблеми створення і функціонування слов'янських держав, міжслов'янських державних стосунків, він все ж таки залишався палким прихильником ідеї братерства і солідарності всіх слов'янських народів. З гіркою журбою писав П. Заболотський про тих слов'ян, які не бажали співвіднести свої тимчасові здобутки із загальними інтересами слов'янської спільності: «Були і є моменти, навіть цілі періоди міжслов'янських стосунків настільки похмурі, що змушували найгарячіших ентузіастів слов'янської ідеї з сумом зупинитися перед питанням, чи не химера часом слов'янське єднання, чи не утопія часом ідея слов'янської взаємності».²¹ Це застереження П. О. Заболотського звучить з особливою силою сьогодні, коли триває братовбивча війна між народами Югославії, чияю культурною спадщиною так захоплювався і яку так високо цінував вчений.

...Життя П. О. Заболотського трагічно обірвалося на самому початку 1919 року — під час чергового прояву міжслов'янського розбрату.

24.XII.95 р.

Джерела та література:

1. Заболотский П. Легендарный и апокрифический элемент в «Хождении игумена Даниила» // Русск. филол. вестник. — Т. 41. 1899. — С. 220—287; Т. 42. — 1899. — С. 237—273.
2. Заболотский П. А. Легендарный и апокрифический элемент в «Хождении игумена Даниила» и экскурс в область истории возникновения и развития легенды и апокрифа. — Варшава, 1899.
3. Там само. — С. 5.

4. Кузьмина В. Д. Михаил Несторович Сперанский (1863—1938) // Сперанский М. Н. Рукописные сборники XVIII века: Материалы для истории русской литературы XVIII века. — М., 1963. — С. 209.
5. Заболотский П. Описание рукописей, хранящихся в библиотеке Нежинского Историко-филологического института кн. Безбородко. — Нежин, 1900; Гоголь в русской литературе: Библиографический обзор. — К.; 1902; Н. В. Гоголь в эпоху творчества первого тома «Мертвых душ». — Варшава, 1902; Опыт обзора материалов для библиографии Н. В. Гоголя в юношескую пору. — Соб., 1902 та ін.
6. Див. докладніше: Гришунин А. Л. Культурно-историческая школа // Академические школы в русском литературоведении. — М. 1975. — С. 100—201; про діяльність М. С. Тихонравова. — С. 138—158.
7. Цит. за: Кузьмина В. Д. Михаил Несторович Сперанский,.. — С. 210.
8. Заболотский П. Культурная работа у славян: I—III. Чехия. — IV. Моравия. — V. Чехи в Вене. — VI. Словаки. (Окр. відб.) 1906—1907. — С. 1.
9. Там само. — С. 2.
10. Філіал державного архіву Чернігівської області в м. Ніжині («Личное дело магистранта русск. яз. и словесн. П. Заболотского»). Ф. — 1105, оп. 1, спр. 1470, л. 45.
11. Заболотский П. А. Очерки русского влияния в славянских литературах нового времени: Русская струя в литературе сербского Возрождения. — Варшава, 1908.
12. Там само, С. 138—140.
13. Там само. — С. 405.
14. Перетц В. П. А. Заболотский. Очерки русского влияния в славянских литературах нового времени. Русская струя в литературе сербского Возрождения // Известия. Отделение русск. яз. и словесн. — 1910. — № 4. — С. 282—304.
15. Заболотский П. К вопросу о русской струе в литературе сербского Возрождения. — Спб, 1911. — С. 22.
16. Філіал ДАЧО в м. Ніжині. — Ф. 1105. — Оп. 1. — Спр. 1470. — Арк. 119.
17. Заболотский П. А. Лекции по русской народной словесности (Літогр. курс) — (Нежин), 1908—1909. — С. 15—16.
18. Філіал ДАЧО в м. Ніжині — Ф. — 1105. — Оп. 1. — спр. 1470 — Л 110—111. об.
19. Заболотский П. А. Учебное дело в Болгарии. — Спб., 1912. — С. 1—2.
20. Філіал ДАЧО в м. Ніжині. — Ф. — 1105. — Оп. 1. — Спр. 1470. — Л. 87.
21. Заболотский П. А. Возрождение идеи славянской взаимности и новые изучения славянского мира // Сборник Историко-филологического общества при институте кн. Безбородко в Нежине. — 1912. Т. 8. — С. 1.